TAYYORLOV GURUHI BOLALARIDA STANSIYALI (STANSION-ROTATSIYA) O‘YIN-MASHG‘ULOTLAR ORQALI KOGNITIV JARAYONLARNI RIVOJLANTIRISHNING EKSPERIMENTAL TAHLILI

Kadirova Intizora Shadiyevna
Samarqand viloyati Samarqand tumani
30-DMTT pedagog-tarbiyachisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada maktabgacha ta’lim tashkilotining tayyorlov guruhida qo‘llanilgan stansiyali (station-rotation) o‘yin-mashg‘ulotlar modelining 6–7 yoshli bolalar kognitiv jarayonlari — diqqat, xotira va mantiqiy tafakkur — rivojlanishiga ta’siri pedagogik kuzatuv va tajriba natijalari asosida tahlil qilinadi. Tadqiqot ikki guruh — eksperimental va nazorat guruhi — o‘rtasida sakkiz haftalik kuzatuv davomida o‘tkazilgan diagnostik topshiriqlar natijalarini qiyosiy tahlil qilishga asoslangan. Olingan natijalar stansiyali model asosida tashkil etilgan integratsiyalashgan mashg‘ulotlarning bolalar kognitiv ko‘rsatkichlariga ijobiy ta’sir ko‘rsatishini ko‘rsatadi.*

Kalit so‘zlar: *stansiyali model, station-rotation, kognitiv rivojlanish, diqqat, xotira, mantiqiy tafakkur, o‘yin orqali ta’lim, tayyorlov guruhi, pedagogik eksperiment.*

Kirish va mavzuning dolzarbligi

Maktabgacha ta’lim tizimida bolaning maktabga psixologik va intellektual jihatdan tayyorligini ta’minlash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. "Ilk Qadam" davlat talablari doirasida tayyorlov guruhi bolalarida diqqat, xotira, idrok va mantiqiy tafakkur kabi kognitiv jarayonlarni izchil rivojlantirish maktabga muvaffaqiyatli moslashishning muhim sharti sifatida belgilangan.

So‘nggi yillarda dunyo amaliyotida keng tarqalgan stansiyali (station-rotation) model bolalarni kichik guruhlarga bo‘lib, har bir guruhning belgilangan vaqt oralig‘ida turli faoliyat stansiyalarini aylanib chiqishini nazarda tutadi. Bu model o‘yin orqali ta’lim (Game-Based Teaching), Singapur strategiyalari va boshqa integratsiyalashgan yondashuvlar bilan uyg‘unlashtirilganda bolaning mustaqil fikrlash, muammoni hal qilish va diqqatni jamlash ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi deb faraz qilinadi. Ammo bunday modelning aynan kognitiv ko‘rsatkichlarga ta’sirini o‘lchaydigan amaliy-tajribaviy tadqiqotlar mahalliy amaliyotda hali yetarli emas. Shu sababli ushbu tadqiqot dolzarb hisoblanadi.

Tadqiqotning maqsadi — stansiyali o‘yin-mashg‘ulotlar modelining tayyorlov guruhi bolalari diqqati, xotirasi va mantiqiy tafakkuriga ta’sirini eksperimental yo‘l bilan aniqlash.

Vazifalar:

1) diqqat, xotira va mantiqiy tafakkurni baholash uchun bolalar yoshiga mos diagnostik topshiriqlarni tanlash;

2) eksperimental va nazorat guruhlarida boshlang‘ich (kirish) diagnostikasini o‘tkazish;

3) eksperimental guruhda sakkiz hafta davomida stansiyali model asosida integratsiyalashgan mashg‘ulotlar tashkil etish;

4) yakuniy diagnostikani o‘tkazib, ikki guruh natijalarini qiyosiy tahlil qilish;

5) olingan natijalar asosida amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

Nazariy asos va tayanch tushunchalar

Bolalar kognitiv rivojlanishi masalasi rivojlanish psixologiyasida uzoq yillar davomida o‘rganib kelingan. Faoliyat orqali rivojlanish g‘oyasiga ko‘ra, bola kognitiv ko‘nikmalarni faol amaliy faoliyat va kattalar hamda tengdoshlar bilan o‘zaro muloqot jarayonida egallaydi. O‘yin faoliyati maktabgacha yoshdagi bolalar uchun yetakchi faoliyat turi sifatida qaraladi, chunki aynan o‘yin orqali bola diqqatini ixtiyoriy tarzda boshqarishni, xotirasini mustahkamlashni va mantiqiy bog‘lanishlarni tushunishni o‘rganadi.

Stansiyali model pedagogik jihatdan bir necha afzalliklarga ega: birinchidan, kichik guruh formatida ishlash har bir bolaga individual yondashuvni ta’minlaydi; ikkinchidan, faoliyat turlarining tez almashinishi diqqatning charchashini kamaytiradi; uchinchidan, har bir stansiyada boshqa-boshqa kognitiv ko‘nikma (masalan, biri xotiraga, biri mantiqqa, biri diqqatga yo‘naltirilgan) mashq qilinishi kompleks rivojlanishga xizmat qiladi.

5.11 Tadqiqot ishtirokchilari: Tadqiqotda tayyorlov guruhidagi 6–7 yoshli 40 nafar bola ishtirok etdi. Bolalar tasodifiy tanlov asosida ikki teng guruhga bo‘lindi: eksperimental guruh (20 nafar) va nazorat guruhi (20 nafar). Ikkala guruh ham yosh, jins nisbati va boshlang‘ich diagnostika ko‘rsatkichlari bo‘yicha taqqoslanadigan holatda edi.

5.12 Diagnostik vositalar: Kognitiv jarayonlarni baholash uchun bolalar yoshiga moslashtirilgan quyidagi topshiriq turlaridan foydalanildi:

№	Bilish jarayoni	Topshiriq mazmuni	Baholash yo‘nalishi
1	Diqqat	Belgilangan shakllarni topish va chizish (korrektura tipidagi soddalashtirilgan topshiriq)	Diqqatni jamlash, tanlash va aniqlik darajasi
2	Xotira	8–10 ta rasm yoki so‘zni eslab qolish va qayta aytib berish	Esda saqlash va qayta tiklash qobiliyati
3	Mantiqiy tafakkur	Ortiqchasini topish, ketma-ketlikni davom ettirish, sabab-natija munosabatlarini aniqlash	Mantiqiy fikrlash va tahlil qilish qobiliyati

Har bir yo‘nalish bo‘yicha natijalar 0 dan 10 ballgacha baholandi, so‘ngra guruh bo‘yicha o‘rtacha ko‘rsatkich sifatida hisoblandi.

Tadqiqot uch bosqichda olib borildi:

1-bosqich (aniqlovchi) — ikkala guruhda boshlang‘ich diagnostika o‘tkazildi;

2-bosqich (shakllantiruvchi) — eksperimental guruhda sakkiz hafta davomida haftasiga uch marta stansiyali model asosida mashg‘ulotlar tashkil etildi (har bir mashg‘ulotda 3–4 stansiya: mantiq stansiyasi, xotira stansiyasi, ijodiy-amaliy stansiya, harakatli-sensorik stansiya). Nazorat guruhida shu davrda an’anaviy dars shaklidagi mashg‘ulotlar davom ettirildi;

3-bosqich (nazorat) — sakkiz hafta yakunida ikkala guruhda takroriy diagnostika o‘tkazildi va natijalar solishtirildi.

Tadqiqot natijalari: Boshlang‘ich va yakuniy diagnostika natijalari quyidagi jadvalda umumlashtirilgan (ko‘rsatkichlar guruh bo‘yicha o‘rtacha ball, 10 ballik shkalada):

Ko‘rsatkich	Eksp. guruh (kirish)	Eksp. guruh (yakun)	Nazorat guruhi (kirish)	Nazorat guruhi (yakun)
Diqqat	5,4	7,8	5,3	6,0
Xotira	5,6	7,5	5,5	6,1
Mantiqiy tafakkur	5,2	7,6	5,1	5,9
O‘rtacha	5,4	7,6	5,3	6,0

Jadval ma’lumotlaridan ko‘rinib turibdiki, eksperimental guruhda o‘rtacha ko‘rsatkich 5,4 balldan 7,6 ballga, ya’ni taxminan 41 foizga o‘sgan, nazorat guruhida esa o‘sish 5,3 balldan 6,0 ballgacha, ya’ni taxminan 13 foizni tashkil etgan. Bu farq stansiyali model asosidagi mashg‘ulotlarning kognitiv jarayonlarga nisbatan an’anaviy darsga qaraganda kuchliroq ijobiy ta’sir ko‘rsatganidan dalolat beradi.

Alohida yo‘nalishlar bo‘yicha eng yuqori o‘sish mantiqiy tafakkur ko‘rsatkichida (46 foizga yaqin) kuzatildi, bu esa stansiyalardagi "ortiqchasini top" va ketma-ketlik topshiriqlarining samarali bo‘lganini ko‘rsatadi. Diqqat va xotira ko‘rsatkichlari ham sezilarli darajada, mos ravishda 44 va 34 foizga yaqin o‘sdi.

Natijalarning muhokamasi: Olingan natijalar bolalarning turli faoliyat turlarini qisqa vaqt oralig‘ida almashtirib borishi diqqatning charchashini kamaytirib, faollikni yuqori darajada saqlab turishga yordam berishini tasdiqlaydi. Kichik guruhlarda ishlash tarbiyachiga har bir bolaning individual xususiyatlarini kuzatish va o‘z vaqtida yordam ko‘rsatish imkonini berdi, bu esa ayniqsa mantiqiy tafakkur ko‘rsatkichlarining sezilarli o‘sishida o‘z aksini topdi.

Shu bilan birga, kuzatuvlar shuni ko‘rsatdiki, stansiyali modelning samaradorligi tarbiyachining har bir stansiyani aniq maqsad va vaqt chegarasi bilan tashkil eta olish mahoratiga bevosita bog‘liq. Stansiyalar orasidagi o‘tish tartibsiz bo‘lgan hollarda bolalar diqqatining bir maromda saqlanishi qiyinlashgani qayd etildi.

Xulosa

O‘tkazilgan pedagogik tajriba stansiyali (station-rotation) o‘yin-mashg‘ulotlar modelining tayyorlov guruhi bolalarida kognitiv jarayonlarni rivojlantirishda an’anaviy mashg‘ulot shakliga nisbatan yuqoriroq samara berishini amaliy jihatdan tasdiqladi. Shu asosda quyidagi tavsiyalar beriladi:

1) stansiyali model tayyorlov guruhlarida haftasiga kamida ikki-uch marta muntazam tarzda qo‘llanilishi maqsadga muvofiq;

2) har bir stansiya aniq bitta kognitiv yo‘nalishga (diqqat, xotira yoki mantiq) yo‘naltirilgan bo‘lishi va vaqt chegarasi aniq belgilanishi lozim;

3) tarbiyachilar uchun stansiyalarni tashkil etish bo‘yicha metodik qo‘llanma va namunaviy topshiriqlar to‘plami ishlab chiqilishi tavsiya etiladi;

4) kelgusi tadqiqotlarda kattaroq tanlanma va uzoqroq muddatli kuzatuv orqali natijalarni chuqurroq tasdiqlash imkoniyati mavjud.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligi. “Ilk qadam” maktabgacha ta’lim tashkilotlari uchun davlat o‘quv dasturi. – Toshkent, 2018.
2. Vygotskiy L.S. Bola rivojlanishi psixologiyasi asoslari. (Rivojlanish psixologiyasi va bolaning psixik taraqqiyoti haqidagi nazariy qarashlar). – Moskva: Pedagogika, 1931.
3. Elkonin D.B. Psixologiya igry (O‘yin psixologiyasi). Maktabgacha yoshdagi bolalar o‘yin faoliyatining psixologik xususiyatlari. – Moskva: Pedagogika, 1978.
4. Piaget J. The Origins of Intelligence in Children (Bolalarda intellekt rivojlanishining kelib chiqishi). – New York: International Universities Press, 1952.
5. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida STEAM texnologiyalari va integratsiyalashgan ta’lim yondashuvlarini qo‘llash bo‘yicha uslubiy tavsiyalar. – Toshkent, 2020–2024.
6. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi. Maktabgacha ta’lim tashkilotlari uchun takomillashtirilgan metodik tavsiyalar va pedagogik yondashuvlar. – Toshkent, 2025.
7. Kadirova Intizor. Tarbiyachining pedagogik kuzatuv va amaliy tajriba materiallari (tayyorlov guruhi misolida). – Samarqand, 2025–2026 o‘quv yili.